

О. М. Завальнюк

Кам'янець-Подільський національний університет

НАУКОВЕ ТОВАРИСТВО КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ – ОСЕРЕДОК НАУКОВОГО ЖИТТЯ В ДОБУ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ (1919-1920 рр.)

Проаналізовано процес становлення, основні етапи і зміст діяльності, а також з'ясовано значення для національного відродження Наукового товариства українського держуніверситету в Кам'янці-Подільському в 1919-1920 рр. на основі архівних даних, матеріалів періодичної преси, мемуарної літератури, а також результатів досліджень науковців.

Українські національні університети, засновані у 1918 р., стали не лише освітніми й культурними центрами країни, а й важливими осередками наукового життя, що існували паралельно з Українською академією наук, Українським Науковим Товариством, різними громадськими об'єднаннями вчених.

Яскравий приклад наукової діяльності в добу національно-демократичної революції 1917–1921 рр. Залишив Кам'янець-Подільський державний український університет (1918–1921 рр.) – один із двох первісток національної вищої школи, – витворений спільними зусиллями патріотичних місцевих діячів і української професури столиці за активної підтримки державної влади. Науковий аспект діяльності КПДУУ, попри великий масив праць, присвячених закладу в цілому, на жаль, ще не став предметом спеціального дослідження. Дотично його висвітлювали А. О. Копилов [11; 12], О. М. Завальнюк [5–10], Л. В. Баженов [1], Д. Ф. Розовик [15] та ін. У спеціальній замітці, присвяченій історико-філологічній секції Наукового товариства КПДУУ, Е. М. Мельник і А. Г. Філінюк [13] зробили спробу проаналізувати діяльність зазначеної організації, утім поза їх увагою залишився ряд важливих питань.

Метою нашого повідомлення є з'ясування основних моментів процесу становлення, етапів та змісту діяльності секцій Наукового товариства Кам'янець-Подільського університету, їх внеску в українське національне відродження в регіоні.

До заснування у Кам'янці-Подільському університетського закладу тут діяли дві наукові структури – Подільське церковне історико-

археологічне товариство, створене 1903 р., і Товариство подільських природодослідників і любителів природи (з 1911 р.). Утім вони об'єднували переважно краєзнавців. Учені в їх складі становили абсолютну меншість. Вищим етапом організації наукових сил Кам'янця-Подільського стало створення, переважно з професорсько-викладацьких кадрів університету, Наукового товариства.

Дослідники до цих пір точно не встановили час фундації НТ. У працях згаданих авторів зазначено, що товариство було створено, в одному випадку, восени 1919 р. [112, с. 48; 6, с. 69], в інших – на початку грудня [13, с. 59] чи наприкінці 1919 р. [1, с. 68]. Аналіз різнобічних архівних і опублікованих матеріалів дає підстави вважати, що процес створення і діяльності в КПДУУ Наукового товариства пройшов ряд етапів: 1) концентрація в університеті наукових кадрів різних спеціальностей; 2) формування ідеї створення науково-дослідної структури, вироблення проекту статуту товариства і початок роботи; 3) вдосконалення статуту НТ і організація широкомасштабної діяльності наукових секцій.

Перший етап хронологічно охоплює відтинок з серпня 1918 р., коли відбулися призначення перших викладачів, і до осені 1919 р., коли українська влада зробила основні кадрові призначення до університету. На початку 1919/1920 навчального року в штаті навчального закладу налічувалося 45 професорів і приват-доцентів, у т. ч. 26 гуманітарного профілю і 19 – природничо-математичного [7, с. 376–413].

Наступний, другий етап, датувати важче. Швидше за все, ідея заснувати в університеті НТ з'явилася наприкінці січня – на початку лютого 1919 р., коли зусиллями І. І. Огієнка, який з 5 січня почав працювати на посаді міністра народної освіти уряду УНР, професорсько-викладацьку корпорацію КПДУУ поповнили ряд науковців з різних міст України (Київ, Харків, Одеса, Львів, Кам'янець-Подільський). За свідченням Д. І. Дорошенка, який прибув до університету 26 січня 1919 р., у лютому в університеті проводились заходи із створення науково-дослідної структури [4, с. 431]. Л. Т. Білецький у неопублікованих спогадах зазначав: коли М. С. Грушевський (перебував у Кам'янці-Подільському в лютому-березні 1919 р.) спробував організувати філію Українського товариства, то в КПДУУ «щось за місяць перед тим... таке Наукове товариство із секціями зі всіх галузів уже заклалося» [17, ф. 3876, оп. 1, спр. 3, арк. 110 зв.]. Ідея фундації зазначеної структури належала катеринославцеві В. О. Біднову і киянинові Л. Т. Білецькому, «старожилам» університету. В установчих зборах, які відбулися на початку 20-х чисел березня, участі не брав ректор І. І. Огієнко, який 24 березня 1919 р. відбув до Галичини разом з іншими міністрами відповідно до

розпорядження глави уряду [17, ф. 2582, оп. 1, спр. 9, арк. 14а, зв.]. За мемуарним джерелом, збори обрали тимчасовим головою НТ Л. Т. Білецького, секретарем – М. М. Васильківського, казначеєм – В. О. Біднова. Було ухвалено проект статуту товариства. Всі 11 осіб, присутні на зборах, за науковим профілем були гуманітаріями. Таким чином, до НТ не залучили представників природничих і фізико-математичних наук.

Новоявлена структура, яка мала громадський характер, нагадувала про себе різними заходами. Так, до 105-ї річниці від дня народження Тараса Шевченка її члени провели урочисте засідання, на якому заслухали доповіді Л. Т. Білецького (про національний і народний характер творчості Великого Кобзаря) і М. М. Васильківського (зупинився на питанні про релігійність творів батька української нації) [17, ф. 3876, оп. 1, спр. 3, арк. 114 зв.]. 28 серпня 1919 р., на прохання Міністерства народної освіти УНР, НТ провело засідання, де відбулася дискусія щодо актуальної для того часу термінології (аналізували поняття: «російський», «руський», «московський», «український», «малоросійський»). У ній взяли участь І. І. Огієнко, В. О. Біднов, П. Г. Клепатський [16], а також П. В. Клименко [17, в. 3876, оп. 1, спр. 3, арк. 115]. Коли у вересні 1919 р. помер професор кафедри історії українського мистецтва К. В. Широцький, члени НТ вшанували його пам'ять, провівши урочисту академію. Свої виступи діячеві української науки присвятили Л. Т. Білецький (про життєвий і творчий шлях) і П. В. Клименко (висвітлив історіографічний аспект наукової діяльності) [17, ф. 3876, оп. 1, спр. 3, арк. 115].

У вересні 1919 р. розпочався третій етап у функціонуванні Наукового товариства КПДУУ (тривав до середини листопада 1920 р.), в ході якого відбулася його реорганізація і структуризація. 24 вересня Рада професорів на своєму засіданні, ухвалила рішення про створення комісії з метою перегляду проекту «Статуту Наукового товариства Кам'янець-Подільського Державного Українського Університету». Її очолив професор П. М. Бучинський. Через певні зволікання із виконанням зазначеного доручення, ректор І. І. Огієнко 29 листопада 1919 р. Змушений був нагадати голові комісії про його обов'язок: «З огляду на те, – наголошував він, – що зараз більш, ніж коли-небудь, потрібноється, щоб університет розвинув максимум своєї наукової діяльності, ласкаво прошу Вас в найскорішій часі виконати доручення Ради професорів і надати Статут Наукового товариства на її ухвалу» [3, ф. р. 582, оп. 1, спр. 16, арк. 156]. У держархіві Хмельницької області нами виявлено примірник проекту зазначеного статуту із правками П. М. Бучинського. Як видно, проект документа складався з 5 розділів: 1) мета

та завдання Товариства; 2) склад Товариства, права й обов'язки його членів; 3) про Раду й службових осіб Товариства; 4) ревізійна комісія Товариства і 5) про загальні збори Товариства. Метою НТ вважали «розроблення й популяризацію різних галузів науки», а завдання сформулювали таким чином: підтримувати зв'язки між вченими в Кам'янці-Подільському, «давати кожному з них можливість обмірковувати серед членів Товариства питання, які вони студіюють, знайомити членів Товариства зі статтями, наготовленими до друку, науковими відкриттями та висновками, сприяючи розповсюдженню наукових знань через лекції й видання Товариства» [3, ф. р. 582, оп. 1, спр. 80а, арк. 1].

Невідомо коли саме Рада професорів розглянула і схвалила проект статуту. Виявлена в архівному фонді Кам'янець-Подільського історичного музею рукописна копія «Статуту Наукового Товариства при Державному Українському Університеті в м. Кам'янці на Поділлі» дає змогу порівняти цей документ з проектом статуту і побачити ряд відмінностей. По-перше, статут складався з VIII розділів (I. Мета Товариства. II. Права Товариства. III. Організація Товариства. IV. Про Раду Товариства. V. Загальні збори Товариства. VI. Про Раду і службових осіб секцій. VII. Ревізійна комісія секції. VIII. Про загальні збори секції); по-друге, передбачалося, що в структурі НТ діятимуть секції (кількість не зазначена) з цілком автономними правами («§ 8. Кожна секція має свою Президію, окремо приймає членів і самостійно відає і розпоряджається своїми грошовими сумами, майном і улаштовує відповідні установи і видання»); по-третє, чіткіше прописали права Товариства, що зводились, зокрема, до 1) проведення закритих і публічних засідань, 2) організації диспутів, лекцій та систематичних лекційних курсів з окремих галузей наук, 3) видачі наукових дипломів та премій, 4) налагодження зносин зі всіма науковими інституціями і окремими особами, 5) організації наукових досліджень, експедицій та екскурсій, 6) проведення наукових з'їздів, 7) видання окремих розвідок, збірок і монографій, брошур, а також періодичних видань; по-четверте, з'явилися виписані у § 25 права президії секції, що полягали в 1) розпорядженні коштами для розвитку діяльності секції відповідно до її завдань, 2) розгляді та затвердженні тем, запропонованих на здобуття премій, присудженні останніх, затвердженні планів роботи наукових секцій, 3) розгляді і схваленні програм доповідей, запланованих до розгляду на засіданнях секції; 4) вчасному розгляді заяв і звернень членів секції для повідомлення їх зборам, 5) складанні кошторису, 6) завідуванні розпорядчою частиною секції, виданні її праць, опікуванні біжучими справами [3, ф. р. 1421, оп. 1, спр. 1, арк. 72 зв.].

Як свідчать документи, в структурі товариства налічувалося дві секції: 1) історико-філологічна і 2) секція точних наук. Президію першої з них очолив професор Є. К. Тимченко. Заступником обрали Л. Т. Білецького, секретарем – О. Синявського, скарбником – П. Г. Клепатського (члени секції сплачували річні внески в розмірі 25 крб). Через завантаженість науковців історико-філологічної секції (Є. К. Тимченко, В. О. Біднов, П. В. Клименко, Л. Т. Білецький, Є. Й. Сіцінський, П. Г. Клепатський, М. М. Васильківський, М. О. Драй-Хмара, І. А. Любарський, М. А. Плевако, кандидат на посаду приват-доцента кафедри історії української мови О. Синявський, професорський стипендіат С. Ф. Якимович, помічник бібліотекаря М. Ясинський, секретар студентських справ М. О. Грінченко, вчитель української гімназії С. Козицький) засідання вирішили проводити по неділях, в кімнаті історико-філологічного семінару, яким керував Л. Т. Білецький. Кожний доповідач зобов'язаний був заздалегідь подавати на розгляд президії секції тези своєї доповіді, з якими головуючий знайомив присутніх на попередньому засіданні. На зібрання приходили всі бажаючі, серед яких були кам'янчани з вищою освітою, студенти університету. Так, 21 грудня 1919 р. у роботі секції взяли участь 24 особи, з-поміж яких лише 15 були членами НТ [3, ф. р. 1421, оп. 1, спр. 1, арк. 70 зв.].

Відповідно до статуту члени Наукового товариства проводили діяльність за різними напрямками: 1) готували і виголошували наукові доповіді на засіданнях секцій, 2) займалися підготовкою результатів науково-дослідницької роботи до друку у наукових виданнях університету, різних видавництвах, що працювали у Кам'янці-Подільському; 3) публікували науково-дослідні матеріали на сторінках української преси; 4) займалися лекційною роботою серед населення.

У 1919/1920 навчальному році історико-філологічна секція збиралася на засідання 19 разів, у ході яких було виголошено 29 наукових доповідей. Два засідання присвятили пам'яті Тараса Шевченка і Володимира Антоновича. Велика увага приділялася джерелознавчій проблематиці. Так, П. Г. Клепатський доповідав про литовсько-руські літописи, літопис Якова Лизогуба, листування російської великої княгині Катерини Олексіївни з англійським послом сером Чарльзом Вільямсом, «Повість минулих літ» як початковий літопис, місцеві й монастирські літописи, а також місцеві синодики. Інший вчений – П. В. Клименко зробив аналіз грамоти Міндовга. У доповіді Л. Т. Білецького йшлося про «Повість минулих літ» у баченні російського академіка О. Шахматова. В. О. Біднов звернув увагу на таке важливе історичне джерело, як комплекс регіональної преси, передусім «губернские ведомости», що видавалися в адміністративних центрах 9 українських губерній.

Значний інтерес викликали персоналії в контексті історії й культури України, інших країн. В. О. Біднов аналізував біографічні дані про І. П. Котляревського, оповідання О. Стороженка, діяльність кошових отаманів Запорозької Січі Сидора Білого та Петра Калнишевського. Л. Т. Білецький і П. Г. Клепатський висвітлювали творчість Тараса Шевченка. В ході академії на пошану В. Б. Антоновича з доповідями виступали В. О. Біднов («Біографічні відомості В. Б. Антоновича»), П. Г. Клепатський («В. Б. Антонович як історик») і Є. Й. Сіцінський («В. Б. Антонович як археолог»). На інших засіданнях висвітлювалися основні моменти творчості А. Качича-Міюшича та його роль в історії сербо-хорватського письменства (М. О. Драй-Хмара), діяльність П. Куліша як критика та історика української літератури (М. А. Плевако), біографія письменника XVI ст. Василя Сурожинського (К. О. Копержинський).

Увазі членів секції і відвідувачів також були запропоновані теми, пов'язані із становленням українського письменства (Л. Т. Білецький), краєзнавчі (Є. Й. Сіцінський, П. В. Клименко) і фольклорно-етнографічні сюжети (С. Ф. Якимович). М. М. Васильківський доповідав про перспективи світової історії, А. Г. Борис – про методи психології [14, 6 червня].

4 січня 1920 р. В. О. Біднов подав до президії секції заяву, в якій висловив пропозицію «приступити до складання покажчика-словника, в якому міститимуться біографічні відомості про всіх більш-менш відомих діячів українських, як найдавніших, так і новіших. Одночасно з біографічними відомостями треба подавати коротеньку характеристику діяча, оцінку його діяльності, значіння для свого часу та історії, літературні та наукові твори (коли це поет або вчений), відповідну літературу та ін. Складання такого покажчика-словника дасть працю багатьом членам секції, спільну і інтересну для всіх, корисну не тільки для співучасників, але й всього нашого громадянства; ця робота вимагає багато часу і тому її треба вести планомірно і систематично» [3, ф. р. 1421, оп. 1, спр. 1, арк. 86–86 зв.]. Президія секції погодилася з цією ідеєю, і вже 1 лютого 1920 р. В. О. Біднов переконував колег по секції у необхідності створити комісію по формуванню «Словника українських учених, письменників та інших діячів». У її складі передбачалося утворити дві підкомісії: 1) бібліографічну, якій належало займатися підбором літератури і архівних джерел і 2) біографічну, яка за результатами роботи першої підкомісії мала творити відповідні нариси і подавати їх на розгляд комісії. Пропозицію підтримали. До складу комісії ввійшли В. О. Біднов, Є. Й. Сіцінський і М. А. Плевако [3, ф. р. 1421, оп. 1, спр. 1, арк. 85, 89–89 зв.]. На жаль, завершити цей

великий науково-культурний проект не вдалося через брак сил, коштів, а також відірваність Кам'янця-Подільського від визнаних бібліотечних і архівних центрів країни.

Секція точних наук налічувала 20 дійсних членів і 1 члена-співробітника. Головою Президії обрали П. М. Бучинського, його заступником – М. М. Хведорова, секретарем – С. В. Бачинського. З грудня 1919 до травня 1920 р. провели 10 засідань, на яких заслухали і обговорили 15 доповідей, у т. ч. «Про протозо (постійні)» (П. М. Бучинський); «Переферійний апарат нюхової комірки», «Фізіологічний індуктор низького напруження» (М. Т. Геращенко); «До питання про поширення спектральних ліній від молекулярних ударів» (А. Е. Маліновський); «Біографія і розбір праць професора І. Пулюя», «Взаїмовідношення вищих технічних шкіл до університету», «Праці по зоології І. Верхградського», «Сільськогосподарська механіка в школі» (С. В. Бачинський); «Біографія І. Верхградського» (Н. Т. Гаморак); «Причинки до морфології карстових явищ» (В. О. Геринович); «Відношення радіантів падучих зірок» (О. А. Аленич) та ін. [3, ф. р. 302, оп. 1, спр. 49, арк. 36; 14, 24 лютого, 28 березня].

Члени секції багато працювали над створенням матеріальної бази своїх досліджень. Так, у лютому 1920 р. астроном-наглядач О. А. Аленич, отримавши необхідні кошти (115242 грн) від ректора університету разом із архітектором О. Сердюком збудував на даху головного корпусу обсерваторію, де розмістив власний телескоп, що давав змогу бачити космічні тіла у 150-кратному збільшенні. Спостереження за небом у нічний час вів сам О. А. Аленич, йому допомагали студенти з наукового гуртка. Після повідомлення у пресі про появу обсерваторії подивитися у телескоп на нічне небо і почути наукові коментарі астронома-наглядача приходило багато кам'янчан [2, с. 330; 3, ф. р. 582, оп. 1, спр. 17а, арк. 27зв.; 14, 2 березня, 3 червня].

У березні 1920 р. при університеті відкрили метеостанцію, яка під керівництвом С. В. Бачинського відразу зайнялася дослідженнями погоди. Результати спостереження за температурою повітря, опадами, переміщеннями повітряних мас тощо друкувалися у пресі [14, 10, 25 березня].

Не лише для навчальних, а й наукових цілей на фізико-математичному факультеті було створено різні кабінети (зоотермічний, зоологічний, ботанічний, фізіології рослин, мінералогії і петрографії, геології та палеонтології, фізичний, географічний, теоретичної і практичної механіки, нарисної геометрії, астрономічний), лабораторії (органічної і неорганічної хімії), біологічну станцію на р. Дністер і ботанічний сад. Ними завідували професори П. М. Бучинський, А. Е.

Маліновський, М. І. Безбородько, М. М. Хведорів, М. О. Столярів, приват-доценти Н. Т. Гаморак, М. О. Полонський, В. О. Герінович та ін. [3, ф. р. 302, оп. 1, спр. 49, арк. 35зв. – 36]. Також функціонував зразковий горі́д, який використовували, крім господарських, ще й для науково-дослідних цілей [3, ф. р. 582, оп. 1, спр. 138, арк. 129].

Робота секцій у холодний період ускладнювалася. Утім ентузіазм учених, їх гаряче бажання якнайкраще прислужитися розвою наукового життя в університеті і місті не спиняли активного ритму праці. В. О. Біднов в еміграції згадував: «Особливо великий холод почувався в січні-лютому 1920 р. Та ми все-таки працювали, впоряджали навіть по неділях... Не вважаючи на холод, слухали доповідей і брали участь у дискусіях» [2, с. 332].

У планах науковців секції точних наук було вироблення української наукової термінології із математики, фізики, природознавства [14, 24 лютого].

Попри величезні труднощі з коштами і папером, університет заходився видавати 8 томів наукових записок. Як стверджував В. О. Біднов, «перший том призначався для опису свята відкриття університету в 1918 р.; другий – для праць історично-філологічного факультету, четвертий і п'ятий – богословського, решта для інших факультетів і праць поодиноких професорів» [2, с. 330]. Редагування підготовлених науковцями матеріалів доручили спочатку Д. І. Дорошенку, а після його відрядження за кордон – М. О. Драй-Хмарі. Університетська друкарня у 1920 р. встигла зробити відбитки статей, які мали з'явитися у «Записках» (т. 2). У такий спосіб опублікували, умовно кажучи, статті 9 авторів: О. А. Аленича («Визначення радіантів падучих зір»), Л. Т. Білецького («До питання про початок історії української літератури»), Л. Б. Б'ялковського («Поріччя Мурахви в XV–XVI століттях»), В. О. Геріновича («Причинки до проблем Східної Європи»), П. Г. Клепатського («Літопис Якова Лизогуба (1506–1737)»), П. В. Клименка («Грамоти Міндовга Лівонському ордену»), А. Е. Маліновського («Сьогочасні проблеми фізики»), І. І. Огієнка («Руно орошенное» св. Дмитрія Ростовського) і Є. Й. Сіцінського («Начерки з історії Поділля») [5, с. 54].

За кошти Подільської губернської народної управи, Правобережної філії Катеринославського видавничого товариства, нарешті, самого університету були опубліковані брошури П. Г. Клепатського про І. П. Котляревського, Марка Вовчка, Євгена Гребінку, П. Гулака-Артемовського, Григорія Сковороду; Л. Т. Білецького – про народну поезію, творчість Тараса Шевченка; І. І. Шимановича – про галузі української промисловості. Науковці опублікували загалом 23 лек-

ційних курси, посібники і довідники з різних навчальних дисциплін. Значна частина підготовлених наукових і навчально-методичних текстів чекали черги на друк [5, с. 52–54].

Набагато більші можливості для публікації результатів наукових досліджень надавала місцева українська преса. І хоча її користувачами були широкі кола громадянства, вміщені наукові й науково-популярні матеріали добре прислужилися носіям національної ідеї – вчителям, студентам, священикам, військовикам, просвітянам, працівникам органів місцевого самоврядування тощо. В газетах «Життя Поділля», «Україна», «Трудова громада», «Наш шлях» (разом із літературно-науковим додатком), «Новий шлях», бюлетнях інформаційного відділу Міністерства земельних справ УНР, журналах «Освіта», «Нова Думка», «Наше життя» та ін. За 1919-1920 рр. нами виявлено понад 50 матеріалів, опублікованих викладачами і працівниками університету, об'єднаних у секції Наукового товариства. Автори піднімали проблеми національної освіти, науки і культури (С. В. Бачинський, Л. Ю. Биковський, П. В. Клименко, С. О. Сірополко), боротьби за Українську Православну Церкву (В. О. Біднов, Є. Й. Сіцінський, П. В. Табінський), шевченкознавства (В. О. Біднов, М. А. Плевако), роботи діячів української освіти, науки, літератури, музики, театру і церкви (В. О. Біднов, Л. Т. Білецький, М. О. Грінченко, М. А. Плевако, С. Ф. Якимович), історії Подільського краю, України, її міжнародних відносин у той час (Л. Ю. Биковський, В. О. Біднов, П. Г. Клепатський, М. А. Плевако, Є. Й. Сіцінський, С. Ф. Якимович), української етнографії і фольклору (М. А. Плевако, С. Ф. Якимович), української музики (М. О. Грінченко), книговидавництва, бібліотекознавства і бібліографії (Л. Ю. Биковський), охорони здоров'я (С. Ф. Якимович), природознавства, агрономії і раціонального природокористування (Л. В. Бачинський, С. В. Бачинський, Б. Ю. Іваницький) та ін.

Члени НТ працювали на різних курсах (переважно для вчителів, священиків, працівників міністерств УНР, козаків української армії, волосних інструкторів, кордонної охорони, робітників і ремісників), в університетській гімназії для дорослих, у народному українському університеті. Лише у 1919/1920 навчальному році у лекційній роботі взяли участь 19 науковців. Ними було прочитано 478 науково-популярних лекцій для 14875 осіб [17, ф. р. 166, оп. 1, спр. 878, арк. 9–10]. Влітку і особливо восени 1920 р., коли у Кам'янці-Подільському функціонували органи радянської влади, професорсько-викладацькій корпорації університету довелося згорнути свою національно-патріотичну роботу. А еміграція таких відомих науковців, як І. І. Огієнко, В. О. Біднов, В. С. і Л. В. Бачинські, Д. І. Дорошенко, Х. М. Лебідь-

Юрчик, В. І. Петр, М. А. Чайковський та ін., негативно вплинула на науковий потенціал обох секцій НТ. Через політичні обставини вони припинили свою роботу.

Таким чином, аналіз процесу творення і діяльності Наукового товариства Кам'янець-Подільського державного українського університету переконує, що зазначена структура у 1919–1920 рр. провадила активну працю на основі статутних вимог, стала вагомим осередком наукового життя. Виступи на секціях засвідчували різноманітні дослідницькі інтереси науковців, які представляли професорсько-викладацьку корпорацію, професорських стипендіатів, бібліотечних працівників, педагогів міста. В умовах тотального дефіциту вони знаходили можливість друкувати результати досліджень, теоретичних пошуків, збагачували українську наукову і науково-популярну літературу цікавими розвідками, окремими виданнями, посібниками, курсами лекцій, довідниками. Члени НТ мали цікаві задуми, накреслювали сміливі плани, на реалізацію яких в добу УНР просто не вистачило часу і ресурсу. Вони широко використовували можливості газетно-журнальних видань, публікували матеріали для підтримки національного відродження, тим самим посилюючи наукову складову духовно-освітнього і культурного простору регіону. Відповідно до вимог часу значна кількість членів секцій вели активну лекційну роботу, доносячи до багатьох професійних груп громадянства відомості з різних наукових галузей і сприяючи залученню українців до активного державного та культурного життя, захисту революції.

Бібліографічні посилання

1. *Баженов Л. В.* ALMA MATER Подільського краєзнавства (Місто Кам'янець-Подільський – центр історичної регіоналістики XIX – початку XXI століть) // Л. В. Баженов. – Кам'янець-Подільський, 2005.
2. *Біднов В.* Перші два академічні роки Українського Державного Університету в Кам'янці-Подільському : (уривки зі спогадів) / В. Біднов // Літературно-науковий вісник. Річник XXVII. – Львів. – Т. XCVII. – Кн. XII: грудень.
3. Державний архів Хмельницької області.
4. *Дорошенко Дмитро.* Мої спомини про недавнє минуле / Дмитро Дорошенко. 2-ге вид. – Мюнхен, 1969.
5. *Завальнюк Олександр.* Науковий доробок Кам'янець-Подільського державного українського університету в часи національного відродження (1918–1920) / Олександр Завальнюк // II Міжнародний науковий конгрес українських істориків «Українська історична наука на сучасному етапі розвитку». Кам'янець-Подільський, 17–18 вересня 2003 р. : [доповіді та повідомлення]. –

- Кам'янець-Подільський – Київ – Нью-Йорк – Острог, 2005. – Т. I. – С. 49–54.
6. Завальнюк О. М. Вчений-мовознавець Є. К. Тимченко і Кам'янець-Подільський державний український університет (1919–1920 рр.) / О. М. Завальнюк // Історія України: маловідомі імена, події, факти : [зб. ст.]. – К.; Кам'янець-Подільський, 2004. – Вип. 30. – С. 214–225.
 7. Завальнюк О. М. Історія Кам'янець-Подільського державного українського університету в іменах (1918–1921 рр.). – Кам'янець-Подільський, 2006.
 8. Завальнюк О. М. Кам'янець-Подільський державний український університет: становлення і діяльність (1918–1921) / О. М. Завальнюк // XXXXIII звітна наукова конференція кафедр інституту за 1991–1992 рр. (Секція суспільних наук) : [тези доповідей]. – Кам'янець-Подільський, 1993. – С. 12–18.
 9. Завальнюк О. М. Кам'янець-Подільський державний український університет (1918–1921 рр.) / О. М. Завальнюк, А. О. Копилов // Кам'янець-Подільський державний університет: минуле і сьогодення. – Кам'янець-Подільський, 2003. – С. 7–40.
 10. Завальнюк О. М. П. М. Бучинський: науковець, професор, громадянин (1852–1927 рр.) / О. М. Завальнюк // Хмельниччина: Дивокрай: всеукр. наук. -краєзн. зб. – Кам'янець-Подільський, 2004. – № 1–2. – С. 66–71.
 11. Копилов Анатолій. Професор І. І. Огієнко – ректор Кам'янець-Подільського державного українського університету / Анатодій Копилов // Тези доповідей наук.-теор. конф. «Духовна і науково-педагогічна діяльність І. І. Огієнка в контексті українського національного відродження» (до 110-річчя від дня народження). – Кам'янець-Подільський, 1992. – С. 2–7.
 12. Копилов А. О. Кам'янець-Подільський державний українським університет: від ідеї заснування до ліквідації (1917–1921 рр.) / А. О. Копилов, О. М. Завальнюк // Укр. іст. журн. – 1999. – № 4. – С. 41–50.
 13. Мельник Е. М. Діяльність історико-філологічної секції Наукового товариства Кам'янець-Подільського державного українського університету (1919–1920) / Е. М. Мельник, А. Г. Філінюк // Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Вісник. Історія, 2002. – Вип. 63–64. – С. 59–60.
 14. Наш шлях: щоденна демократична безпартійна газета. – Кам'янець-Подільський, 1920.
 15. Розовик Д. Ф. Українське культурне відродження в роки національно-демократичної революції (1917–1920) : [моногр.]. – К., 2002.
 16. Трудова громада: орган укр. соц.-революціон. – Кам'янець-Подільський. – 1919. – 26 серпня.

Надійшла до редколегії 17.08.2008 р.